

„... így egyedül mindennek más színezete van”

Bernáth Aurél levelezése

Az MTA Könyvtárának Kézirattára őrzi Bernáth Aurél hagyatékát, benne több mint 7300 tételnyi levelezését.¹ A művész hagyatéka azonban sajnálatosan töredékes, 1945 előtti levelezése, kéziratái Budapest ostroma alatt megsemmisültek. A Klotild utcai házban, ahol lakásuk és Bernáth Aurél műterme volt, a várost védő német csapatok lőszerraktára felrobbant, és romba döntötte az épületet. Ekkor pusztult el Bernáth Aurél festményei közül mintegy nyolcvan, a romok alatt maradt egy elkészült kötetének kézirata, családi levelezésük és könyvtáruk.² A most ismertető levelezés tartalmaz azonban 1945 előtti anyagot is; Bernáth Aurél leveleinek egy része testvéreitől és barátaiktól a család birtokába került. A hagyatékba tartozó levelek nagy száma indokolja, hogy ezen ismertetés csak részleteket mutasson be Bernáth Aurél levelezéséből. Nem tér ki feleségének, Pártos Alice-nak szintén a hagyaték részét képező kétezer tételes levelezésére és – természetesen – Bernáth más hagyatékokban található leveleire sem.

Levelezések kutatásánál, vizsgálatánál mindig felmerül a kérdés: szerves részét képezi-e a levél az életműnek?³ Milyen műgonddal íródik a levél, csiszolja-e mondatait a levélíró úgy, mintha egy szövegen dolgozna? Gondol-e arra a levél írása közben, hogy mondatai egykor majd napvilágra kerülnek? Irodalmi szöveget ír-e tudatosan vagy öntudatlanul? Bernáth Aurélnak a hagyatékban található leveleit átnézve az az ember érzése, hogy a szépíróként is értékeset alkotó Bernáth Aurél levelei írása közben ugyanarra a nyelvi igényességre törekedett, amelyet könyveit olvasva tőle megszokhattunk. A nagyszámú levélírótól származó, mintegy hatezer levél Bernáth széles körű társadalmi kapcsolatairól tanúskodik; ezek alapján árnyaltabban látjuk közmondásos zárkózottságát, merevségét.⁴

A hagyatékban mintegy 1200 Bernáth Aurél által írt levél található. Ezek nagyobb részét édesanyjának és testvéreinek írta. Az első levél Nagybányán kelt;

¹ A cím részlet Bernáth Aurél Pártos Alice-nak és Bernáth Máriának írt leveléből. Ábrahámhegy, 1955. aug. 30.

² Bernáth Aurél levele Szilasi Vilmosnak. MTA Könyvtára Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye (továbbiakban: MTAKK) Ms 2154/200. – Pártos Alice levélfogalmazványa Szilasi Vilmoséknak. MTAKK Ms 2166/81.

³ Erről: Bálint Péter: A levelezés vágya. Mit is olvashatunk ki a magánlevelekből? *Forrás*, 1999/10. 63. Lengyel András: „Az arcodról a festék nem mosódik le” A levélíró Kosztolányi. *Forrás*, 1997/12. 80–96.

⁴ Végvári Lajos: *Szönyi István – Bernáth Aurél*. Miskolc, 2003. 72.

1915. május 21-én⁵: szállást kapott Bozsényik Béla gimnáziumi tanárnál, szeptember elejéig ingyen, azután képekkel fog fizetni. Egy későbbi levelében közölte, hogy Thorma mester elégedett vele, nemegyszer állította például más növendékek elé, és egyszer s mindenkorra elengedte neki az iskolában fizetendő modelldíjat. Sohasem fogja megbánni, hogy erre a pályára lépett, és az ifjúság egészséges önbizalmával közli: „Itt egy hónap múlva magam meg tudok már élni, csupán picturából.”⁶ Thorma János egy Bernáth Aurélnak írt leveléből kitér, hogy Bernáth nemcsak tanítványa volt, hanem a festőiskola anyagi ügyeiben is segített Thormának.⁷ 1916-ban bevonult katonának, számos levélben számolt be kiképzéséről a csehországi Reichenbergből és a gablonzi tiszti iskoláról.⁸ A katonai cenzúra kikerülésével küldött leveleiben panaszkodik a rossz ellátásra. Festeni kezd, délutánonként őrmestere portréján dolgozik; ez talán több lehetőséget is teremt majd a művészi munkára.⁹

Bécsi és berlini éveinek hétköznapijait is végigkísérhetjük családi leveleiből. 1921 decemberében azt írja Bécsből, hogy az album (a *Graphik-mappa*) közel van az elkészüléshez. Saját maga adja ki, de ehhez elő kell teremnie egy csomó pénzt. Ha aktuális lesz, küld haza gyűjtőívet, egy példány ára előreláthatóan 300 magyar korona lesz.¹⁰ Beszámol első, már Berlinben megnyílt kiállításáról is,

amely egy kicsit másképp néz ki, mint ahogyan ő elképzelte. Csak egy szobát kapott, és iszonyúan össze van zsúfolva az anyag. A lengyelek ugyanis előbb jelentkeztek a kiállításra.¹¹ Berlini éveiből több mint 60 levél maradt fenn, ezek nagyszerűen kiegészítik önéletrajzi regényeit.

A Bernáth Aurélhoz írt családi levelek közül említést érdemelnek bátyjának, Bernáth Gézának levelei, aki századparancsnokként harcolt az első világháborúban, és a galíci-

Köttse Roboz István születési helye

Bernáth Elvira levelezőlapja Bernáth Aurélnak Bernáth Aurél egy korai művének reprodukciójával.

Kaposvár, 1925. május 2. MTAKK Ms 2154/495.

⁵ Bernáth Aurél levele Bernáth Béláné Roboz Atalának. Nagybánya, 1915. máj. 21. MTAKK Ms 2153/233.

⁶ MTAKK Ms 2153/236.

⁷ Thorma János levele Bernáth Aurélnak. Nagybánya, 1916. jan. 8. MTAKK Ms 2160/615.

⁸ Bernáth Aurél katonaiéjéről röviden: Bernáth Aurél: *Kisebb világok*. Bp., 1974. 219–222.

⁹ Reichenberg, 1917. márc. 11. MTAKK 2153/251.

¹⁰ Wien, 1921. dec. 13. MTAKK Ms 2172/10.a.

¹¹ [Berlin, 1923. jún. eleje] MTAKK Ms 2172/45. A Der Sturmban együtt állított ki T. Żarnower és M. Szczuka varsói művészekkel.

ai harcokban halt hősi halált 1916 elején.¹² Valódi érdekesség még Bernáth Elvirának, Bernáth Aurél húgának egy levelezőlapja, képes felén Bernáth Aurél egy korai festményének reprodukciójával.¹³ Bernáth Aurél művészbarátai, kollégái nagyszámú levéllel képviseltetik magukat a hagyatékban. Csikos Antónia¹⁴ Bernáth Auréllal egy időben volt tagja a nagybányai művésztelepnek. Róla mintázta Bernáth az *Utak Pannóniából* című kötetben Viktória alakját. Csak 1956-ban találkoztak újra, mikor Csikos Antónia Budapesten járt. Az ötven év utáni személyes találkozás mindkettőjüket megrendítette. A kötet megjelenése után a festőnő levélben nehezményezte Bernáth róla írt jellemzését.¹⁵ A nagybányai művésztelep iránti érdeklődés vezette az eredetileg festőnek tanult Raoul Sorbant, hogy többszöri próbálkozás után 1951-ben újra felvegye a kapcsolatot Bernáth Auréllal. Ő már nem fest, mesterséget cserélt, színháztörténetet tanít és rendez, írta magyar nyelvű levelében. Évekkel később egy birtokában lévő régi Bernáth-kép fényképmásolatát küldi, és közli azt a szándékát, hogy könyvet készül írni Nagybányáról.¹⁶

Egry Józseffel való bensőséges barátságát több írásában is megörökítette Bernáth Aurél. A hagyatékban 36 Egry-levél dokumentálja kapcsolatukat. Különösen sok levél származik 1945-ből, amelyekből kiderül, hogy a szenvedélyes dohányos Egryt Bernáth Aurél látta el dohánnyal, a Művészeti Tanács tagjaként pedig ösztöndíjat járt ki a Badacsonyból ki nem mozduló művésznek.¹⁷ Ferenczy Béni egyik 1948-as levelében a *Magyar Művészet* első számát bírálja. Nem helyesli, hogy a folyóirat Beck Ö. Fülöp műveit és Farkas Zoltán „homiliáját” közli. Szerinte Beck csak egy német szecessziós epigon volt. Rossz néven veszi azt is, hogy amikor felsorolják a Szépművészeti Múzeum új szerzeményeit, az ő műveit kihagyják. Ezért „active és passive” kilép a *Magyar Művészet* munkatársai közül. Kerülni fogja a szerkesztőséget is, oda csak szigorúan magánemberként, Bernáth Aurél barátjaként teszi be a lábát.¹⁸ Válaszában Bernáth visszautasítja, hogy a szerkesztésben politikai vagy baráti elvárásoknak helyt ad. Azt sem fogadja el, hogy Beck Ö. Fülöp munkái nem érdemelték volna meg a bemutatást. Már csak azért is foglalkozni kellett vele, mert életmű-kiállítása nyílt a Szépművészeti Múzeumban. Bernáth leveléből kiderül a szokatlanul sértődött hang oka is: Ferenczy Bénivel akarták a folyóiratot indítani, de sem az illusztrációk, sem Meller

¹² Bernáth Géza levelei Bernáth Aurélnak. MTAKK Ms 2155/154–194.

¹³ Kaposvár, 1926. máj. 2. MTAKK Ms 2154/495. A kép címe: Köttse [Roboz Istvánnak, Bernáth Aurél nagyapjának szülőfaluja] Roboz István (1828–1916) Petőfi és Jókai pápai diáktársa, 1849-ben Noszlopy Gáspár titkára, Kossuth „kápolnai imájának” írója, később újságíró, lapszerkesztő.

¹⁴ Csikos Antónia (1887–1987) Trianon után Nagybányán maradt, tagja lett a Nagybányai Festők Társaságának.

¹⁵ Csikos Antónia levele Bernáth Aurélnak. Nagybánya, 1961. máj. 7. MTAKK Ms 2156/14.

¹⁶ Raoul Sorban levelei Bernáth Aurélnak. Doma Vátra, 1951. júl. 18. és Bukarest, 1957. febr. 25. MTAKK Ms 2159/612–613. Sorban kismonográfiát írt Szervátiusz Jenőről, monográfiát Theodor Pallady román festőről.

¹⁷ Egry József levelei Bernáth Aurélnak. MTAKK Ms 2156/337–372.

¹⁸ Ferenczy Béni levele Bernáth Aurélnak. H. é. n. [1948. jan. eleje] MTAKK Ms 2156/571. – A levél némiképp tréfás is: a *Magyar Művészet* szerkesztősége Bernáthék Klotild u. 4. sz. alatti lakásán volt.

Simon tanulmánya nem készült el időre.¹⁹ Szőnyi Istvántól egy tucatnyi Bernáth Aurélhoz írt levél található a hagyatékban. A rövid levelekből nem derül ki, hogy a régi barátság milyen minőségben maradt fenn. Szőnyi a levelekben sokszor utal közeli találkozásukra, valószínűleg a Képzőművészeti Főiskolán személyesen tartották a kapcsolatot.²⁰ Szőnyi Istvánné válaszelevele Bernáth Aurél kondoleáló levelére mindenesetre azt mutatja, hogy a kölcsönös megbecsülés nem csökkent kettejük között.²¹ Neves művész kortársak levelei találhatóak még a hagyatékban, úgymint Borsos Miklós vidám, szellemes levelei,²² Czóbel Béla jórészt 1945-ben kelt nyomorúságos anyagi helyzetében segítséget kérő levelei,²³ vagy Kassák Lajos szigorúan hivatalos ügyekben írt sorai, melyeken átsüt az érezhető távolságtartás, mely nemcsak a magázódásból ered.²⁴

Bernáth Aurél személyes kapcsolatai messze túlnyúltak a képzőművész körökön. Számos tudós és író barátjának levelei találhatóak a hagyatékban. Ezek közül csak néhány érdekességet ismertetünk, ízelítőt adva. Tamási Áron 1956. október 22-én írt Bernáth Aurélnak apósa, Basilides Sándor festőművész érdekében.²⁵ „Szombaton este a Nemzeti színpadáról is hallottam, hogy valóban mozog a föld. Tehát az igazságtalanságok egy részét legalább helyre kell hozni.” Fel kellene venni apósát a Magyar Képzőművészek Szövetségébe, és nagyon jólesne neki, ha azok közé sorolnák, akik munkásságukra előleget kapnak. Tolnay Károly Princetontól tartotta a kapcsolatot Bernáth Auréllal. Bernáth *Utak Pannóniából* című könyvét (a visszaemlékezés-sorozat második kötetét) csodálatos olvasmánynak tartja. 1917-ben ő is járt Nagybányán, találkozott Thormával és Rétivel is. Tolnay szerint Bernáth remekül jellemzi őket. A *Riviera* című kép keletkezéséről írottak pedig megmagyarázzák azt a mágikus varázst, amit Bernáth realista képei láttán érez.²⁶

Lipták Gábor, a Dunántúl és a Balaton környékének hagyományait feldolgozó író 1946-ban egy balatonfüredi művésztaléppel tervével kereste fel Bernáth Aurélt. Már a megfelelő ingatlanokat is kinézte, később azonban nem tesz említést a közben nyilván aktualitását veszített ügyről.²⁷ Egy csaknem tíz évvel későbbi levélben megköszöni, hogy Bernáth Aurél jó hírét keltette borának egy a *Művelt Népből* megjelent cikkében. A cikk egy példányát ki fogja akasztani öreg pincéjük falára.²⁸

Illyés Gyula levelei közül az *Így éltünk Pannóniában* című könyvről írt sorokat emelem ki. Remek megfogalmazás, érzékletes stílus, hibátlan korábrázolás, fo-

¹⁹ Bernáth Aurél levele Ferenczy Béninek. Gépelt másolat. Bp., 1948. jan. 14. MTAKK Ms 2153/354.

²⁰ Szőnyi István levelei Bernáth Aurélnak. MTAKK Ms 2160/538–550.

²¹ Szőnyi Istvánné levele Bernáth Aurélnak. Zebegény, 1960. szept. 22. MTAKK Ms 2160/551.

²² Borsos Miklós levelei Bernáth Aurélnak. MTAKK Ms 2155/484–489.

²³ Czóbel Béla levelei Bernáth Aurélnak. MTAKK Ms 2156/80–87.

²⁴ Kassák Lajos levelei Bernáth Aurélnak. MTAKK Ms 2157/535–545.

²⁵ Tamási Áron levele Bernáth Aurélnak. Bp., 1956. okt. 22. MTAKK Ms 2160/582.

²⁶ Tolnay Károly levele Bernáth Aurélnak. Princeton, 1961. jan. 29. MTAKK Ms 2160/659.

²⁷ Lipták Gábor levelei Bernáth Aurélnak. Balatonfüred, 1946. júl. 26. és aug. 22. MTAKK Ms 2158/284–285. Lipták Gábor (1912–1985) író, művelődéstörténész. A magyar monda- és regevilágot dolgozta fel.

²⁸ Lipták Gábor levele Bernáth Aurélnak. H. n. 1955. febr. 17. MTAKK Ms 2158/313.

galmazta meg véleményét Illyés. „A könyv maga olyan mint egy festőmappa: egyik kép kidolgozottabb, a másik csak vázlat. De mégis egységes: egy kéz, egy tekintet, egy szív munkája.”²⁹ Fóthy János kritikus, művészeti író, Bernáth Aurél ifjúkori ismerőse is megírta benyomásait Bernáth önéletrajzi művének első kötetéről. Ő személyesen is érintett a történetben, hiszen Bernáth Aurél Fóthy édesapja, Fleiner Mór ügyvédi irodájában dolgozott, és külön fejezetet szentelt Fleineréknek. A könyvet elolvasva úgy látja Fóthy, hogy Bernáth Aurél írónak is festő maradt. Természetleírásai mesteriek, de néha túlságosan is zsúfolja a képeket. Ha nem 1956-ot írnának, „annak minden összefüggéseivel”, élete egyik leg-szebb kritikáját írhatná a könyvről a *Pesti Hírlap*ba, a *Nyugat*ba vagy az *Új Idők*-be.³⁰ Déry Tiborhoz a bécsi évek kezdete, 1921 óta tartó barátság fűzte Bernáth Aurélt. A hagyatékban 54 levél található az 1955–1976 közötti évekből. A többnyire rövid levelek rendszeres kapcsolattartásról tanúskodnak.³¹

1961-ben Bernáth Aurél felvette a kapcsolatot Anne Marie Meier-Graefe Brochhal, Julius Meier-Graefe műkritikus özvegyével. Első levelének gépelt másolata megtalálható a hagyatékban. Bernáth emlékezteti a hölgyet, hogy amikor 1934-ben férjével Budapestre látogatott, ő volt a kísérőjük. (1945-ben megsemmisültek Julius Meier-Graefe értékes levelei is.)³² A hölgy szinte postafordultával válaszolt. Jól emlékszik még Bernáth Aurélra és budapesti látogatásukra. Nemrég vette kezébe azokat a fényképeket, amelyeket Bernáth Aurél Budapesten készített. Magáról annyit írt, hogy a háború idején Amerikába költözött, s ott férjhez ment Hermann Broch bécsi születésű íróhoz.³³ Bibó István néhány levele szívélyes, de nem különösebben mély kapcsolatról árulkodik.³⁴ Hans Sedlmayr művészettörténész, müncheni egyetemi tanár több éven keresztül levelezett Bernáth Auréllal. Magyarországon és Szlavóniában [sic!] gyerekeskedett (a Trianon után elcsatolt Szarvkon – németül: Hornstein – született – MB), írta első levelében; még mindig jól beszél és nehézség nélkül olvas magyarul, magyar nyelvű levélre azonban már nem vállalkozik. Bernáth Aurél műveit és őt

Ferenczy Béni tollrajza Bernáth Aurélhoz írt levelén.
Napoli, 1948. január vége. MTAKK Ms 2156/575.

²⁹ Illyés Gyula levele Bernáth Aurélnak. Tihany, 1956. máj. 25. MTAKK Ms 2157/362.

³⁰ Fóthy János levelei Bernáth Aurélnak. Bp., 1956. máj. 22. és júl. 12. MTAKK Ms 2156/613–614. Fóthy János (1893–1979) író, műfordító, újságíró. A két világháború között a *Pesti Hírlap* és a *Fővárosi Lapok* munkatársa.

³¹ Déry Tibor levelei Bernáth Aurélnak. MTAKK Ms 2156/140–193.

³² Bernáth Aurél levele Anne Marie Meier-Graefe Brochnak. Ábrahámhegy, 1961. aug. 24. MTAKK Ms 2153/338.

³³ Anne Marie Meier-Graefe Broch levele Bernáth Aurélnak. Saint Cyr sur Mer, 1961. szept. 10. MTAKK Ms 2155/519.

³⁴ Bibó István levelei Bernáth Aurélnak. MTAKK Ms 2155/453–456.

magát is jól ismeri barátján, Ferenczy Bénin keresztül. Művészetét nemcsak reprodukciókból, hanem egy berlini magyar kiállításról és budapesti látogatásáról ismeri.³⁵ Bernáth Aurél válaszevelei közül egy fogalmazvány található meg a hagyatékban. Leszögezi, hogy hasonlóan vélekedik a művészetről, mint Sedlmayr: Ha a művészet tradicionális rangot és teljességet igényel magának, nem rúghatja ki maga alól azt a talajt, amelyből mindenkor született, és nem tűzhet ki magának silányabb célokat, mint ami elengedhetetlen ahhoz, hogy „művészetnek” legyen tekinthető.³⁶

Bernáth Aurélnak 1947-ben a Szinyei Társaságban az absztrakt művészetről tartott előadására többen levélben reflektáltak. Remsey Jenő szerint „történelmi szükségszerűség” volt, hogy valaki megszólaljon az ügyben. Az állásfoglalás – váljon szét a természetelvű és az absztrakt festészet – a legjobbkor történt, és saroktengelyévé (!) válhat a magyar alkotóművészet jövő nagy lehetőségeinek.³⁷ Biai-Föglein István örömmel nyugtázta, hogy Bernáth Aurél végre kimondta azt, amit mások is éreznek olyan helyen és olyan súllyal, hogy hatása biztos lesz. Úgy gondolja, hogy ez a deklaráció olyan folyamatot fog megindítani a festészetben, amelynek eredményeképpen megszűnik a festői félműveltség, és végre embe-ribb, korszerű és tényleg európai lesz.³⁸ Lyka Károly különnyomatban olvasta Bernáth előadását. Örömmel állapítja meg, hogy régen olvasott ilyen magvas megállapításokat a természetelvű művészetről. Nem tud azonban megbarátkozni azon gondolattal, hogy a Szinyei Társaság „programszerűen határsorompókat” állítson, s ne pusztán a tehetséget tekintse próbakőnek. Finoman utal Bernáth Aurél absztrakt korszakára is: „A tehetségesek, ha fiatalságuk tüzeiben nem nekik való csapásra kerültek, úgyis abbahagyják, a többiért pedig nem kár.”³⁹ Bartha László Párizsból küldte el véleményét. Szerinte is a Bernáth Aurél javasolta megoldás lenne a leghelyesebb; különüljön el teljesen az absztrakt. Bizonyos tekintetben óvatosságot ajánl, párizsi példával bizonyítja, hogy az absztrakt is lehet természetelvű, a határ inkább ott van, ahol a műalkotás tudatosan festőietlenné válik.⁴⁰

Bernáth Aurél csaknem harminc évig tanított a Képzőművészeti Főiskolán.⁴¹ Növendékei sohasem álltak össze határozott művészi iskolává, mégis felismerhetőek igényességükről. Egy Bernáth-tanítvány lehet zseniális, lehet közepes tehetségű, lehet tradicionális vagy újító, de soha nem lehet érték nélkül való, foglalta össze gondolatait a Bernáth-tanítványokról Mácsai István.⁴² Növendékei valóban

³⁵ Hans Sedlmayr levelei Bernáth Aurélnak. MTAKK Ms 2159/532–546. Sedlmayr, Hans (1896–1984) 1951-től egyetemi tanár a müncheni egyetemen. Az osztrák és a bajor tudományos akadémia tagja.

³⁶ Bernáth Aurél levélfogalmazványa Hans Sedlmayrnak. Bp., 1960. jan. 6. MTAKK Ms 2154/73.

³⁷ Remsey Jenő levele Bernáth Aurélnak. Gödöllő, 1947. márc. 12. MTAKK Ms 2159/357.

³⁸ Biai-Föglein István levele Bernáth Aurélnak. Bp., 1947. febr. 27. MTAKK Ms 2155/450.

³⁹ Lyka Károly levele Bernáth Aurélnak. Bp., 1947. ápr. 5. MTAKK Ms 2158/400.

⁴⁰ Bartha László levele Bernáth Aurélnak. Paris, 1947. máj. 12. MTAKK Ms 2154/409. Bartha László (1908–1998) festő. 1946–1948 között ösztöndíjasként tanulmányúton volt Franciaországban.

⁴¹ Egykori tanítványai születésének századik évfordulója tiszteletére emlékkönyvet adtak ki: *Bernáth Aurél emlékkönyv. A művész születésének 100. évfordulója tiszteletére.* Bp., 1995.

⁴² Mácsai István levele Bernáth Aurélnak. H. n. 1970. nov. 16. MTAKK Ms 2158/419.

mellesleg jelentős műgyűjtő. Bernáth Auréllal második budapesti kiállításán ismerkedett meg, az ismeretségből rövidesen barátság lett.⁴⁵ Bernáth leveleinek többségét Pöstyénből írta, ahol felesége, dr. Pártos Alice reumatológus szakorvosként dolgozott. A levelek témájául többnyire Bernáth Aurél képei szolgálnak, de szó kerül Bernáth 1931-es berlini, a Galerie Hartbergben tartott kiállításáról, annak fogadtatásáról is. Az egyik levélen megtalálható Bernáth Aurél saját kezű helyrajza a kiállított képek elhelyezéséről. Részletesen beszámol Fruchter Lajosnak mint műgyűjtőnek és mint művészetet kedvelő, értő embernek napi munkájáról, van olyan levele, amelyen éppen munkában lévő képeinek vázlata és leírása látható.

Déry Tibor ismertette össze Bernáth Aurélt Szilasi Vilmos filozófussal.⁴⁶ Déry Szilasi feleségének, Szilasi Lilinek unokatestvére volt. Több évtizedes barátság alakult ki Bernáth Aurél és Szilasiék között, amit több mint 250 levél dokumentál, közte Bernáth Szilasiéknak írt levelei; ezeket Szilasi Lili juttatta vissza a Bernáth családnak. Bernáth Aurél leveleit olvasva érdekes adalékokat gyűjthetünk művészi pályájának megismeréséhez. 1926 telén Bernáth Aurél feleségével olaszországi utazást tett. Quarto dei Milléből így számol be egyik legjelentősebb művének, a *Rivierának* keletkezéséről: Hozzákezd egy 150 négyzetcentiméter nagyságú képhez, ami „egy rivierai kép lesz, pár beteg korhadttal alakul, kik a sziklák tövében egy keskeny promenadon ülve és lézengve szíják a napot”.⁴⁷ 1927-ben faliképet festett Szilasiék feldafingi házának könyvtárszobájába, és az éppen távol lévő Szilasiék helyett prózai dolgokkal is foglalkozik: eladja keltetőgépüket és tyúk-kekreiket, valamint rendbe teszi kis vitorlásukat.⁴⁸ 1928 szeptemberében beszámolt az éppen befejeződött első budapesti kiállításáról. A nagy közönségsiker és a kedvező kritikusi fogadtatás mellett anyagi hasznot is hozott a kiállítás. Több képet eladott, amelyek árban is versengenek a legjobb művészekéivel. Ernsték a nagy siker láttán felajánlották, hogy eztán Bernáth Aurél választhatja meg a kiállítás idejét és időtartamát.⁴⁹ 1940 májusában arról ír, hogy a most zárult belgrádi kiállításon a régensherceg megvette egyik kisebb képét, majd 1945 elején részletesen beszámol az ostrom idején történekről, lakásuk és értékeik teljes pusztulásáról.⁵⁰ Szilasi Vilmos Bernáth Aurélnak írt leveiből megismerhetjük Szilasi budapesti egyetemi tanári pályázatának történetét. Még 1946 decemberében biztatta őt a nála néhány napig vendégeskedő Illyés Gyula, hogy jöjjön haza egyetemi tanárnak. Ekkor még elutasította Illyés felvetését.⁵¹ 1947 áprilisában azonban

⁴⁵ Fruchter Lajosról l. Bernáth Aurél: *A múzsa udvarában*. Bp., 1967. 58–64. Fruchter Lajos (1882–1953) a Baseli Tűzkárbiztosító Társaság magyarországi igazgatója volt. Halála után gyűjteményének darabjai hazai közgyűjteményekbe és magángyűjtőkhöz kerültek.

⁴⁶ Szilasi Vilmos (1889–1966) filozófus. 1947-től a freiburgi egyetem rendkívüli, 1956-tól rendes tanára, a frankfurti egyetem díszdoktora.

⁴⁷ Bernáth Aurél levele Szilasi Lilinek és Vilmosnak. Quarto dei Mille, 1926. dec. 21. MTAKK Ms 2154/132. A Riviera keletkezéséről: Bernáth Aurél: *Utak Pannóniából*. Bp., 1960. 425–430.

⁴⁸ Bernáth Aurél levele Szilasi Lilinek és Vilmosnak. Feldafing, 1927. máj. 7. MTAKK Ms 2154/93.

⁴⁹ Bernáth Aurél levele Szilasi Lilinek és Vilmosnak. [Bp.] 1928. szept. 145. MTAKK Ms 2154/100.

⁵⁰ Bernáth Aurél levele Szilasi Lilinek és Szilasi Vilmosnak. Bp., 1940. máj. 20. és 1945. tavasza. MTAKK Ms 2154/197. és Ms 2154/200.

⁵¹ Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Bp., 1987. 144–145.

levelet kapott Hajnal István bölcsészkarai dékántól a pályázati feltételekkel. Ez megváltoztatta véleményét. Levélben kérte Bernáth Aurélt, tudakozódjék, hogy a pártok, különösen a Kisgazdapárt hogyan viszonyul esetleges jelöléséhez. Ily-lyés Gyula már biztosította, hogy a Parasztpárt egységesen mögötte áll. Elhatározását mindenképpen elősegítette, hogy eldöntötte, nem kívánja elfoglalni Martin Heidegger freiburgi katedráját. Csak megbízott tanár lenne, az is csak Heidegger „remélhetőleg rövid időn belüli rehabilitálásáig”.⁵² A Bernáthnak írt levéllel egy időben válaszolt Hajnal Istvánnak is. Nem egyezik hajlamaival – írja –, hogy ő ajánlja magát az állásra, de egyrészt barátai bizalma, másrészt az a vágya, hogy hazája szolgálatába állítsa erejét, arra indítják, hogy beadja pályázatát.⁵³ Május 5-én már arról értesíti Bernáth Aurélt, hogy elküldte pályázati kérvényét. Budapestre azonban nem utazik, mert a személyes bemutatkozást sürgősen tartja. A budapesti bölcsészkar tanárai közül többen kollégái voltak az Eötvös Kollégiumban, Lukinich Imre pedig tanártársa a Mester utcai gimnáziumban.⁵⁴ Néhány héttel később megváltozott hangulatban ír Bernáthnak. Budapesti hírek és Bernáth Aurél – jelenleg lappangó – levele alapján arra a következtetésre jutott, hogy semmi esélye a budapesti katedrára. A kar Szemere Samut jelöli első helyen, Fogarasi Bélát másodikon, míg őt csak a harmadik helyen.⁵⁵ Azért is nehéz a helyzete, mert Lukács György korábban személyesen közölte vele, hogy az első betöltendő tanszéket a kommunista párt elvi okokból (!) magának fogja követelni. Az ezután megürülő, vagy újonnan alapított tanszékre azután már Szilasi lesz a jelöltjük. Ő minden ellenkező filozófiai álláspont dacára elvileg a kommunista párthoz áll közelebb, mint bizonyos polgári pártokhoz, s nem akar zászlóként a kommunisták ellen szerepelni.⁵⁶ Szilasi Vilmost végül egyáltalán nem jelölték a katedrára, amelyet Fogarasi Béla foglalt el. A dolgot látszólag nem tekintette vereségnek; bejelentette, hogy ha egyelőre nincs is rá szükség, bármikor hazája rendelkezésére áll.⁵⁷

Illés Endre a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatójaként Bernáth Aurél könyveinek kiadója is volt. Levelei a korabeli kiadáspolitikába is betekintést engednek. Illés 1958 karácsonya előtt kézhez kapta Bernáth Aurél *Utak Pannóniából* című könyvének kéziratát. Elolvassa izgalmasabbnak tartotta az első kötetnél, de kritikai megjegyzéseket fűzött a kézírathoz. A nagybányai fejezetet kiegészítené és a Napló végén (a kötetben: Regény Annával – MB) bevallaná, hogy költött naplóról van szó. Egy jelenetben feltétlenül említeni kellene – sőt megjeleníteni – az 1919-es kommün hangulatát, akár figurákban, akár vitákban. Így most feltűnően hiányzik a kötetből (!)⁵⁸. Az *Utak Pannóniából* kiadása nagyon sokáig húzódott, Illés Endre még 1960 nyarán is kapott kiegészítéseket a szerzőtől. A kéziratot

⁵² Szilasi Vilmos levele Bernáth Aurélnak. Brissago, 1947. ápr. 22. MTAKK Ms 2160/408.

⁵³ Szilasi Vilmos levele Hajnal Istvánnak. Brissago, 1947. ápr. 28. MTAKK Ms 5385/420.

⁵⁴ Szilasi Vilmos levele Bernáth Aurélnak. Brissago, 1947. máj. 5. MTAKK Ms 2160/409.

⁵⁵ Szilasi Vilmos levele Bernáth Aurélnak. Brissago, 1947. júl. 30. MTAKK Ms 2160/411.

⁵⁶ Szilasi Vilmos levelei Bernáth Aurélnak. Brissago, 1947. szept. 27. és Freiburg, 1947. nov. 30. MTAKK Ms 2160/413–414.

⁵⁷ Szilasi Vilmos levele Bernáth Aurélnak. Brissago, 1947. dec. 27. MTAKK Ms 2160/415.

⁵⁸ Illés Endre levele Bernáth Aurélnak. H. n. 1958. dec. 6. MTAKK Ms 2157/332.

nyugtázó Illés Endre, minden bizonnyal váratlanul, közölte a szerzővel, hogy a Déry Tiborra és Szilasi Vilmosra emlékező részleteket és a Dérynek írt leveleket kiadhatatlannak tartja.⁵⁹ Néhány nappal később érkezteti is, hogy nem saját döntéséről van szó: eddig nem tapasztalhatta Bernáth Aurél, hogy ok nélkül eret vágott a kéziratot. Sajnálattal közli, hogy a hármas emlékezés még névcserével sem jelentethető meg. A névcseré csak azt jelentené, hogy megindul Pesten a találgatás. A Déry Tiborhoz írt berlini levél talán a megszólítás elhagyásával megjelentethető lesz. Bernáth Aurél leveléből értesült arról, hogy illusztrációként a kötetbe kerülne Szilasi Vilmos portréja. A kép még névtelenül sem közölhető!⁶⁰ Az érthető, hogy a börtönből frissen szabadult Déry Tibor nevét ekkor még nem lehetett kinyomtatni, arról viszont – megfelelő források híján – csak következtéseink lehetnek, hogy Szilasi Vilmos miért számított nemkívánatos személynek. Minden bizonnyal 1957-ig kell visszamenni az okok keresésében. 1957 őszén Szilasiék közvetítésével jutottak ki olyan hírek az országból, hogy Déry Tibor és társai perében halálos ítélet is születhet. Ezen hírek hatására mozdult meg a nyugati baloldali értelmiség Déryék mellett.⁶¹ A cenzúra (vagy Illés Endre kiadói politikája?) által nem engedélyezett fejezet az *Utak Pannóniából* kéziratában „Három új barát egy életre” alcím alatt található⁶², és Bernáth Aurél később kissé átfogalmazva *Kisebb világok* című könyvében közreadta.

A háború után Bernáth első közéleti szereplése a Nemzeti Parasztpárt Dózsa-szoboralap kiállításának megszervezése volt. Ő fogalmazta meg a művészekhez szóló felhívást. A kiállítás bevételének egy részét a ceglédi Dózsa György szoboralapba szánták.⁶³ A felkért művészek közül többek levele Bernáth Aurél hagyatékába került.⁶⁴ A világháború után ez volt az első, nagyszabású megmozdulása a magyar képzőművészeknek. A kiállítás ünnepélyes keretek között, dálnoki Miklós Béla miniszterelnök jelenlétében nyílt meg. A kiállításon a politikai vezetés a legmagasabb szinten képviseltette magát, jelezve a művészeknek – és rajtuk keresztül az értelmiségnek –, hogy számítanak munkájukra. A Nemzeti Parasztpárt képviselőjében Erdei Ferenc belügyminiszter üdvözölte a megjelenteket. A kiállító művészek nevében Bernáth Aurél mondott beszédet. A művészek nem várják el, hogy múltbeli félreszorításukért kivételes helyzetet élvezzenek. A művészetnek önmagáért kell kiállni, jelentette ki. Felszólította a politikusokat, hogy ne akarják egyes pártok kiszolgálójává tenni az alkotókat. A miniszterelnök megnyitó beszédében támogatást ígért, hogy a művészek továbbra is méltó repre-

⁵⁹ Illés Endre levele Bernáth Aurélnak. Bp., 1960. aug. 5. MTAKK Ms 2157/333.

⁶⁰ Illés Endre levele Bernáth Aurélnak. H. n. 1960. aug. 12. MTAKK Ms 2157/334.

⁶¹ Botka Ferenc: A Déry-per világviszhangja. *Holmi*, 1994/10., 1427–1447. Ugyanerről: Cs. Szabó László levelei Szilasi Vilmosnak. In: *Leveleskönyv. Egy korszak töredékei 1956–1988*. Vál. és összeállította Horgas Béla és Levendel Júlia. Bp., 1989. 97–98.

⁶² Bernáth Aurél: *Utak Pannóniából*. Autográf kézirat. MTAKK Ms 2143/4.

⁶³ Cegléden csak 1956 augusztusában állították fel az első Dózsa György-szobrot. (Pataki Ferenc: *Ceglédi emlékhelyek*. 2. átdolg. kiad. Cegléd, 1988.) A szoboralap sorsáról nincs további információk.

⁶⁴ MTAKK MS 2151/288–300.

zentánsai lehessenek a magyar szellemnek. A beszédek után a vendégek Bernáth Aurél vezetésével megtekintették a kiállítást.⁶⁵

Bernáth Aurél meggyőződéses demokrata volt, politikailag inkább a baloldalon helyezhető el. Politikai működésére a hagyatékban csak 1945–1946-ban találunk adalékokat. Ekkor a Magyar Radikális Párt elnöki tanácsának tagja volt, bár valódi tevékenységnek nem találtuk nyomát.⁶⁶ Bernáth a szocialista rendszer 1956 előtti szakaszában tagja volt azon magasan kvalifikált értelmiségi csoportnak, akik közéleti szerepet vállaltak. Arra törekedett azonban, hogy korábban megszerzett szellemi tekintélyét a kommunista szellemi terror lazítására használja, hogy megőrizhesse a magyar művészeti gyakorlat folytonosságát, írta ezekről az évekről Végvári Lajos.⁶⁷ 1957 elején legalább egy alkalommal részt vett az írók és a hatalom tárgyalásain.⁶⁸ Ezután visszahúzódott a politikától, és kapcsolatai a rendszer reprezentánsaival formálisak maradtak. Egy-egy gratuláló levél Kádár Jánostól, Kállai Gyulától, Ilku Páltól⁶⁹, és mintegy másfél tucatnyi levél Aczél Györgytől.⁷⁰ Aczél fontosnak tartotta, hogy kapcsolatot – még ha felszíneset is – tartson a szellemi élet jelentős képviselőivel, így levelei barátságos, joviális hangnemükön túl semmiféle lényeges információt nem tartalmaznak.

A Bernáth-levelezésből kiragadott példákkal remélhetőleg sikerült bizonyítani, hogy annak kutatása feltétlenül elősegíti egy nagyobb szabású Bernáth-monográfia elkészítését, hozzá véve az MTA Művészettörténeti Kutatóintézete Adattárában található Bernáth-dokumentumokat.⁷¹ A levelezés felhasználásával eddig megjelent kiadványok⁷² pedig bizonyítják, hogy érdemes a hagyatékban kutatni, kortörténeti érdekességek, sokszor valódi különlegességek fedezhetők fel kutatás közben.

⁶⁵ *Magyar Nemzet*, 1945. jún. 29.

⁶⁶ MTAKK Ms 2151/302–308. Valószínűleg 1945 márciusában vették fel Bernáthtal a kapcsolatot, mikor Csécsy Imre pár soros autográf levélben meghívta a Magyar Radikális Párt értekezletére. MTAKK Ms 2151/308.

⁶⁷ Végvári Lajos: i. m. 72.

⁶⁸ Bernáth Aurél levele Szilasi Vilmosnak. Bp., 1957. márc. 3. „Az írók ügyében azt hiszem enyhülés fog bekövetkezni. Tegnapelőtt Illyés Gyulával, Veres Péterrel és még néhány más íróval és zenésszel voltunk fenn a kormánynál igazítani a dolgokat.” Münnich Ferenc miniszterelnök-helyettesel tárgyaltak az irodalmi folyóiratokról és a letartóztatott írókról. L. Veres Péter levele Münnich Ferencnek. Bp., 1957. márc. 25. In: *Leveleskönyv* 115.

⁶⁹ Kádár János levelei Bernáth Aurélnak. MTAKK Ms 2157/436–437. – Ilku Pál levelei Bernáth Aurélnak. Uo. MS 2157/325–326. – Kállai Gyula levelei Bernáth Aurélnak. Uo. Ms 2157/459–468.

⁷⁰ Aczél György levelei Bernáth Aurélnak. MTAKK Ms 2154/260–277.

⁷¹ Az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének Adattára. A fondok jegyzéke és leírása. Szerk.: András Edit és Pataki Gábor. É. n. Benne: MDK-C-I-12: *A Magyar Művészet* folyóiratra vonatkozó iratok.

⁷² *Fülep Lajos levelezése V. 1945–1950*. Bp., 2001. Szerk.: a jegyzeteket és a mutatókat összeáll. F. Csának Dóra. *Fülep Lajos levelezése VI. 1951–1960*. Bp., 2004.; „A megélt költemény”. *Szabó Lőrinc levelezése Bernáth Auréllal és családjával*. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Horányi Károly. 2003. /Szabó Lőrinc Füzetek 4./

Mázi Béla és Marili az Opus Mirabile díj átadásán, 2005. május 17. MTA Képtár. Fotó: Szalatnyai Judit

*Aurél Bernáth's Correspondance
in the Possession of the Library
of the Hungarian Academy
of Sciences*

Aurél Bernáth's literary bequest, including more than 7300 of his letters, is now part of the collections of the Department of Manuscripts and Rare Books of the Library of the Hungarian Academy of Sciences. Regrettably, the bequest is incomplete: most pre-1945 manuscripts and correspondence were destroyed during WW II. Bernáth gained recognition as a writer as well, thus it is no wonder that his pen partners included several well-known Hungarian artists and writers. The aim of this study is to demonstrate the importance of Bernáth's correspondence with the help of selected examples. One

such example is the exchange of letters between Bernáth and his long-time friend, Vilmosi Szilasi, a philosopher who lived in Switzerland and Germany. The letters enable us to reconstruct the events of Szilasi's unsuccessful application for tenure at the University of Budapest. Another example brought up in this study is Bernáth's correspondence with the eminent German art historian Hans Sedlmayr, whom he first met in the 1920s; they renewed communication in the 1960s, as is shown by a series of their letters that mainly deal with artistic issues. However, Bernáth was not only an acknowledged painter; he also played an important role in Hungarian art history as a professor at the Hungarian Academy of Fine Arts, where he taught for three decades. His striving for perfection was exemplary in the eyes of his students, whom he never tried to oblige to imitation. Rather, he offered spiritual guidance to them. That his former students did not cease to seek his advice even after graduation is attested by more than a hundred letters that survive to this day. Aurél Bernáth's correspondence is thus an indispensable mine of information for an understanding of 20th-century Hungarian art history.

Translated by Gábor Tóth